

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.59.091>

УДК 811.161.2:811.162.1

Яна Маленко,

молодший науковий співробітник, ORCID 0000-0003-0014-3418,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ МОВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Стаття присвячена дослідженню українсько-польських мовних зв'язків. Розглянуто підґрунтя для появи спільних культурних явищ та міжкультурного діалогу. За умови розгляду історії польсько-українських мовно-літературних стосунків виділено чотири основні періоди, що характеризують обидві літератури та з'ясовано роль використання української мови письменниками польсько-українського пограниччя в польському літературному процесі. Досліджено правове регулювання та забезпечення реалізації права осіб на навчання мовою меншини, а також вивчення історії і культури. Приділено увагу українській трудовій міграції України до Польщі як обопільний вплив обох країн на використання мов та їх вживання польському інформаційному просторі.

Ключові слова: українсько-польські мовні зв'язки, польсько-українське пограниччя, мовні контакти, українська мова, польська мова, польський інформаційний простір.

Українсько-польські мовні зв'язки простежуються ще з часів Київської Русі та розглядаються чи не на всіх мовних рівнях: фонетичному, граматичному, лексичному й фразеологічному. З одного боку, польська мова дуже впливала на українську, особливо з кінця XIV ст., а з іншого, українська мова залишила помітний слід у польській. Найбільшого взаємовпливу дві мови досягли в XVI ст., після чого почали спадати, однак із здобуттям Україною незалежності мовні контакти відновлюються і продовжують інтенсивно роз-

виватися. Окрім того, обидві мови відіграли значну роль у становленні обопільних діалектів. Загалом, мовні контакти мали позитивний вплив для обох мов, бо збагачували мовну структуру, словниковий склад й усували одноманітність та традиційність, що була притаманна давнім українській і польській мові.

Польська мова на території сучасної України стала предметом наукових зацікавлень П. Парильяка, З. Курцовой, М. Бжезіної, Е. Смуклової, Я. Рігера, І. Цехош, Е. Дзенгель, Л. Непоп та ін. Увага дослідників зосереджена, насамперед, на описі соціолінгвістичного стану та аналізі особливостей мовлення найстаршого покоління носіїв польської мови.

У вивченні впливу української мови на польську переважають дослідження на матеріалі художньої літератури. У польському мовознавстві слід згадати праці Т. Бешти [3], М. Юрковського [4], А. Болеського [5], в українській науці мовознавчо-літературний аспект неодноразово висвітлював Р. Радишевський [6].

Польська мова – одна з сусідніх слов'янських мов, яка чи не найпотужніше впливала на українську мову. Саме завдяки польській мові, на думку О. Ткаченка, українська літературна мова віддалилася від решти східнослов'янських.

Однак проблему українсько-польської мовної взаємодії (на рівні як літературних мов, так і діалектів) досі глибоко не досліджено [1]. Важливим є визначення поняття мовної ситуації, що на думку О. Селіванової, як «ситуацію взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі чи регіоні з огляду на функціональну специфіку й ареал поширення мов чи форм мов у певний момент історичного розвитку» [2, с. 335].

Наукові праці такого плану мають велике значення, оскільки белетристичний стиль, як зазначав В. Русанівський [7], був завжди провідним у формуванні національної літературної мови. Використання іншомовних елементів у мові творів письменника має певну своєрідність, зумовлену стилістичними вимогами та підпорядковану тематиці твору. За певних умов взаємозв'язки між літературними мовами можуть набувати глибшого змісту, відбувається взаємопроникнення лексики, що знаходить своє відбиття в усіх функціональних

стилях літературної мови, тому важливим є дослідити роль використання української мови письменниками польсько-українського пограниччя в польському літературному процесі. Глибоке розуміння польсько-українських мовно-літературних стосунків можливе лише за умови розгляду усієї їхньої історії.

В історії польсько-українських літературних взаємин Г. Грабович виділяє чотири основні періоди, що характеризують обидві літератури. Це, по-перше, найбільш ранній період, тобто від останніх десятиліть XVI ст. до XVIII ст., який охоплює пізній польський Ренесанс і більшу частину польського й українського бароко. По-друге, романтичний період, що вбирає й передромантичну фазу і припадає приблизно на першу пол. XIX ст. Третій період – постромантичний та сягає він, хоч як це, на перший погляд, і не дивно, аж другої світової війни. Четвертий, і останній, – післявоєнний період [8, с. 139].

Українську мову у XVII ст., на думку З. Штібера, знала більшість польської шляхти, яка служила і воювала на українській території, як приклад наводить фрагмент поезії З. Морштина *Kostyrowie wojskowi*, де вояки ведуть суперечки під час гри в карти українською мовою. Як відомо, З. Морштин походив з корінної Польщі, отже польську мову у свій текст вводив свідомо для підкреслення факту, що більшість вояків польського війська в побутових справах розмовляли українською мовою. Значна кількість українізмів і цитувань українською мовою в мовленні шляхти і міщан фіксується в польського письменника В. Потоцького, який походив з Малопольщі [9, с. 272].

Слід звернути увагу також на літературу польсько-українського пограниччя, що стала своєрідним підґрунтям для появи «української школи» в польському романтизмі. Ще в XIX ст. мовотворчість письменників «української школи» викликала зацікавлення М. Драгоманова, О. Пипіна, І. Франка, П. Чубинського. У першій пол. XX ст. «українська школа» стала об'єктом уваги М. Мочульського, В. Щурата та ін. Сучасне трактування цієї проблеми постало завдяки зусиллям українських науковців: Ю. Булаховської, Г. Вєрвеса, О. Горбача, Р. Кирчіва, О. Остапчук, Т. Пачовського, Р. Радишевського; польських учених: А. Вітковської, В. Кубацького, С. Козака, М. Півінської,

Р. Пшибильського, М. Якубця, М. Юрковського, М. Яньон та американського славіста Г. Грабовича. Поняття «української школи» в польському романтизмі вперше запровадив О. Тишинський у повісті «Американка в Польщі», виданій у Петербурзі 1837 р. Згідно з класифікацією польської літератури, за основу якої він узяв поняття культурно-географічного регіону, що детермінує «дух і стиль», пов'язаної з ним літературної творчості, О. Тишинський ділив польських письменників на регіональні школи: литовську, українську, галицьку, пулавську і краківську, характеризуючи їх тематичне розмаїття і мовні особливості.

Естетичні предмети та образи української школи з багатьох точок зору створили зовсім новий світ для польської поезії: отамани, козаки, татари, степи, пороги, чайки, українські містечка та українські річки вперше були почуті і побачені в їхніх творах. Стиль українських поетів виявляється щоразу по-іншому: непередбачено, нерівно, темно; рими то надзвичайно важкі, то абсолютно занедбані; відзначають його (тобто стиль) слова сильні, похмурі, насуплені, порівняно важкі, далекі, гостро поетичні, велика кількість нових слів, зокрема тих, що стосуються окресленої місцевості, оригінальні синтаксичні звороти. Створену О. Тишинським категорію «української школи» не лише як нової школи польської поезії цієї школи, а згодом романтичної школи усталив і розвинув теоретик цієї школи М. Грабовський, який писав: «Ці поети не зупиняються на запозиченні словесних та образних оздоб в українській поезії, вони самі далі розвивають поетичність тих місцевостей та звичаїв, ідуть за побутом цієї землі, долею того люду в розмаїті часи та найрізноманітніших стосунках у їхній історії, і в кожному з таких відносять його поетичне обличчя; на місці, де застали лише народні пісні, будують епопею і романс».

Поети, вихідці з української землі, для яких, як стверджував М. Грабовський козацька традиція українського люду була традицією рідною, домашньою, і навіть сімейною, творили свою національну літературу з місцевого мовного та фольклорного матеріалу, з історичних козацьких дум, дух і барви яких переймали спонтанно. Власне, це був їх фольклор, а часто й мова була рідною, а тому – їхньою влас-

ною. Іншого культурного джерела, з якого вони могли б черпати підтвердження своєї інакшості, відмінності своєї суті, власної національної ідентифікації й оригінальності, не знали. Вони відчували себе поетами, витвореними культурою рідної землі, культурою «матері-України».

Упродовж останніх років у Польщі відбуваються суспільно-політичні події, котрі виразно формують майбутні польсько-українські стосунки. Це й суспільний та науковий діалог на тему спільного історичного минулого обох народів, уважне стеження польської сторони за подіями на Сході України, дипломатична підтримка України Польщею та багато інших спільних проєктів.

Польща ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов національних меншин у 2009 р., визнавши українську мову мовою національної меншини. Законом «Про національні та етнічні меншини та регіональні мови» українці вважаються національною меншиною у Польщі. Відповідно до ст. 8 закону особи, які належать до національної меншини, мають право на: вільне використання мови меншини у приватному та публічному житті; поширення та обмін інформацією мовою меншини; публікацію інформації особистого характеру мовою меншини; вивчення мови меншини та навчання мовою меншини.

Реалізація права осіб на навчання мовою меншини та на вивчення історії і культури даної меншини у Польщі регулюється правилами та процедурами Закону «Про систему освіти» від 7 вересня 1991 р., згідно з положеннями якого за запитом батьків вивчення мови, історії та культури меншини може здійснюватися: 1. В окремих групах, пунктах або школах. 2. В окремих групах, пунктах або школах – з додатковим вивченням мови, історії та культури. 3. У міжшкільних навчальних пунктах. У Польщі працюють шкільні комплекси з українською мовою навчання, наприклад, у Білому Борі, Бартошицах, Легниці та Перемишлі. Зокрема, у Варшаві функціонує Міжшкільний пункт навчання української мови (Українська суботня школа). Українською мовою, яка є рідною для більшості учнів, викладаються майже всі предмети, окрім польської мови та історії. Крім предметів, обов'язкових у польських школах, ведеться навчання ук-

раїнської мови, історії України та географії України. Крім того, в Польщі функціонують пункти навчання української мови. У цих пунктах вивчають рідну мову діти з різних шкіл даного міста та околиць. Діяльність шкіл та міжшкільних пунктів навчання української мови фінансує польська держава.

Також слід звернути увагу на присутній такий обопільний вплив обох країн як українська трудова міграція з України до Польщі. Адже українська імміграція до Польщі впливає не лише на економіку, внутрішню польську політику та програми політичних партій. Цей вплив вже чітко прослідковується й у мережі Інтернет. Зокрема, сайт Spidersweb.pl. Це польський блог про технології (і не тільки), який дуже нагадує Pingvin.Pro. А якщо зайти на їхній канал YouTube, то взагалі буде важко знайти різницю між цими двома ресурсами. Проте у Spider's Web (далі SW) вирішили зробити далекоглядний крок і створити україномовну версію своєї сторінки, а саме spidersweb.com.ua. З цього українського домену відбувається переадресація вже на польську сторінку spidersweb.pl/ukraina з україномовним вмістом.

М. Новак, видавець SW, презентував україномовну версію блогу таким заголовком: Це Spider's Web Ukraina! Блог для українців у Польщі (пол. Oto Spider's Web Ukraina! Rusza pierwszy obcojęzyczny blog Grupy Spider's Web). Хоча польською цей заголовок звучить дещо гучніше: «Зустрічайте Spider's Web Україна! Запущено перший іншомовний блог групи Spider's Web».

Звісно, ще задовго до всіх цих подій у Польщі існували й українські громади та організації і газети українською мовою. Одна з таких – газета «Наш Вибір», редакція якої чомусь досі на головній сторінці тримає посилання на «Вконтакті» і далі наповнює сторінку в тій соціальній мережі. Існує навіть портал українців у Польщі – PROstir.pl. Проте тематика цього portalу загалом суспільно-політична, а не технічна наприклад. Тому виглядає на те, що SW намагатиметься зайняти трохи іншу нішу в польському інформаційному просторі. Як приклад, впровадження української мови в Польщі на офіційному рівні, можна подати рішення міських рад міст Познань та Вроцлав. Вони додали до мов своїх офіційних сторінок саме українську мову.

Отже, українсько-польські мовні зв'язки виявляються: по-перше, у літературно-писемній ділянці функціонували декілька (щонайменше п'ять) мов, а відповідно їх паралельне існування стримувало розвиток тогочасної української мови, як на народній основі, так і літературній; їх системи взаємодіяли, порушуючи рівневі структури, насамперед староукраїнської; по-друге, вибір мови залежав від ділянки суспільного життя: у художньому та публіцистичному стилях вибір був добровільним, а в діловодстві залежав від тогочасних суспільно-політичних умов; по-третє, у поширенні польського впливу в живому мовленні, ймовірно, мала значення соціальна диференціація українського суспільства.

Список використаних джерел

1. *Зілинський І.* Про українсько-польську мовну взаємодію / І. Зілинський // *Взаємовідносини між українською та польською мовою.* Праці філол. секції. – Львів, 1937. – С. 203–215.
2. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
3. *Beszta T.* Z badań nad wschodniosłowiańskimi wpływami językowymi w polszczyźnie romantyków / T. Beszta // *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN.* – 1971. – XVII. – S. 199–241.
4. *Hrabec S.* Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVIII w. / S. Hrabec. – Toruń, 1949. – 159 s.
5. *Boleski A.* Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825–1849) / A. Boleski. – Łódź, 1956. – 246 s.
6. *Радишевський Р. П.* «Українська» та «польська» школи в літературі українськопольського пограниччя / Р. П. Радишевський // *Київські полоністичні студії : зб. наук.праць / укл. Р. П. Радишевський [відп. ред.] та ін.* – Київ, 2005. – Т. VII. – С. 7–30.
7. *Русанівський В. М.* Польська ділова мова XVI–XVII ст. як джерело вивчення її історії взаємин з українською / В. М. Русанівський // *Славістичний збірник.* – Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 86–96.
8. *Грабович Г.* До історії української літератури: Дослідження, есе, поеміка: [монографія] / Г. Грабович. – Київ, 1997.
9. *Stieber Z.* O typach polszczyzny regionalnej XVII wieku / Z. Stieber // *Świat językowy Słowian.* – Warszawa, 1974. – S. 267–272.

References

1. Zilynskiy, I. (1937). Pro ukrayinsko-polsku movnu vzayemodiyu [On Ukrainian-Polish Language Interaction]. *Pratsi filol. sektsiyi-Proceedings of the philological section*. 203-215. Lviv. [In Ukrainian].
2. Selivanova, O. O. (2008). Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy: Pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems: Textbook]. Poltava: Dovkillya-K. [In Ukrainian].
3. Beszta, T. (1971). Z badań nad wschodniosłowiańskimi wpływami językowymi w polszczyźnie romantyków [From studies on East-Slavic language influences in the Romantic Polish]. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*. 199-241. [In Polish].
4. Hrabec, S. (1949). Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVIII w. [Borderland elements in the language of some Polish writers of the 16th and 18th centuries]. Toruń. 159. [In Polish].
5. Boleski, A. (1956). Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825–1849) [Vocabulary of Juliusz Słowacki (1825–1849)]. Łódź. 246 p. [in Polish].
6. Radyshevskyy, R. P. (2005). "Ukrayinska" ta "polska" shkoly v literaturi ukrayinskopolskoho pohranychchya ["Ukrainian" and "Polish" schools in the literature of the Ukrainian-Polish border]. Kyiv, VII, 7-30. [In Ukrainian].
7. Rusanivskyy, V. M. (1963). Polska dilova mova XVI-XVII st. yak dzhereło vyvchennya yiyi istoriyi vzayemyn z ukrayinskoyu [Polish Business Language of the 16th-17th Centuries as a source for studying its history of relations with the Ukrainian]. Kyiv, Ukraine: AN URSR. 86-96. [In Ukrainian].
8. Hrabovych, H. (1997). Do istoriyi ukrayinskoyi literatury: Doslidzhennya, ese, polemika: [monohrafiya] [To the history of Ukrainian literature: Studies, essays, polemics: (monograph)]. Kyiv. [In Ukrainian].
9. Stieber, Z. (1974). O typach polszczyzny regionalnej XVII wieku [About types of regional Polish in the 17th century]. *Świat językowy Słowian*. Warszawa, 267-272. [In Polish].

Стаття надійшла до редакції 23.04.2020 р.

Yana Malenko,

Junior Research Associate, ORCID0000-0003-0014-3418,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3, Holosiiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

Modern Ukrainian and Polish Language Links

The article focuses on the study of Ukrainian-Polish language relations. The basis for the rising of common cultural phenomena and intercultural dialogue is considered. In considering the history of Polish-Ukrainian linguistic-literary relations, four main periods were identified, characterizing both literatures and the role of the use of the Ukrainian language by the writers of the Polish-Ukrainian border in the Polish literary process. In particular: the first period, the earliest one, from the last decades of the sixteenth century to the eighteenth century, encompassed the late Polish Renaissance and much of Polish and Ukrainian Baroque. The second is the romantic period, which also absorbs the pre-romantic phase and dates up to about the first half of the nineteenth century. The third period is post-Romantic, and it reaches, though at first glance, not surprisingly, the Second World War. The fourth, and the last, is the post-war period.

Legal regulation and ensuring the exercise of the right of persons to study in the minority language, as well as the study of history and culture, have been investigated. First of all, it is the European Charter for Regional or Minority Languages which recognizes Ukrainian as a minority language in Poland; Act on national and ethnic minorities and on the regional languages, which was adopted in Poland and stipulates that Ukrainians are considered a national minority in Poland. Attention is paid to labor migration of Ukrainians to Poland as a mutual influence of both countries on the use of languages and its use in the Polish information space, etc.

It has been determined that Ukrainian-Polish linguistic connections are found in the literary and literary area where their systems interacted, disrupting the level structures of the Old Ukrainian; the choice of language depends on the area of social life: in artistic and non-fiction styles, the choice was voluntary, and in office work it depended on then socio-political conditions, as well as on the spread of Polish influence in live speech.

Keywords: Ukrainian-Polish language links, Polish-Ukrainian border, language contacts, Ukrainian language, Polish language, Polish information space.